

Călin Timoc

Sarmații și armata romană din Banat în secolul IV d. Hr.

Puterea militară a sarmaților în regiunea Banatului de azi a crescut simțitor spre sfârșitul secolului III d.Hr., după migrarea în teritoriul dintre Tisa și Dunăre a roxolanilor și alanilor¹. Părăsirea Daciei de către împăratul Aurelianus nu le-a oferit acestora decât puține posibilități de extindere spre est. Triburile germanice în număr masiv - în jur de 11 triburi enumeră izvoarele – au ocupat spațiul fostei provincii și reprezentau o amenințare permanentă nu doar pentru romani ci și pentru vecinii lor tradiționali². Densitatea de așezări în Banatul de câmpie, în secolele III-IV d.Hr. este una nemaintâlnită pentru alte epoci istorice. Dovezile arheologice sunt elocvente în acest sens, în teritoriul fiecărei localități fiind semnalate descoperiri romane târzii³.

Situația sarmaților, crescători de cai, seminomazi s-a înrăutățit în această perioadă, după cum ne relatează Ammianus Marcellinus. Istoricul a avut ocazia să-i vadă, ca participant direct la războaiele sarmatice ale lui Constantius II. Ei se înfățișează împăratului într-o stare jalnică, slăbiți și zdrențuroși. Concluzia autorului antic este una relevantă când se referă la beneficiile obținute de aceștia în urma ratificării înțelegerii de pace cu romanii: „După punerea la punct a acestor chestiuni, preocupările au fost îndreptate către sarmați, care erau demni mai degrabă de milă decât de ură. Este de necrezut câtă prosperitate le-a adus intervenția noastră, încât trebuie socotit adevărat ceea ce a spus cineva că destinul este înfrânt sau ridicat de puterea principelui”⁴. Presiunea sarmată asupra graniței dunărene a Imperiului Roman a rămas permanentă pe aproape întreg secol IV d.Hr., fiind înregistrate nenumărate intervenții militare romane împotriva lor. Atât Constantin cel Mare cât și Constantius II sarbătoresc mai multe victorii consecutive asupra sarmaților și aliaților lor⁵. Adesea cvazii erau cei care aveau relații militare strânse cu triburile sarmatice din punga iazygă. În acea alianță de tradiție, sarmații acceptau în cadrul atacurilor asupra Imperiului Roman să fie subordonați regilor cvazi⁶.

Totuși nu este prea clar felul în care era organizată apărarea graniței bănățene a Imperiului Roman. Adrian Ardeș considera că în majoritatea castrelor și așezărilor adiacente din Banat se constată o prezență romană efectivă în tot cursul secolului IV d.Hr., fiind aduse ca argument descoperiri monetare, de amfore și de mici bronzuri a căror datare

1 Dörner 1971, 12.

2 Gostar 2007, 20.

3 Benea, Bejan 1993, 127-148.

4 Amm. Marcell. XVII, 12, 17.

5 Kienast 1996, 299-317.

6 Pitts 1989, 52.

se extinde și în secolul următor⁷. Doina Benea într-un excurs științific similar ajungea la aceeași concluzie, sugerând la final reconsiderarea graniței Imperiului Roman târziu, în zona Banatului. Aceasta trebuia să cuprindă și zona montană de la Dunăre până la Tibiscum în provincia Dacia Ripensis⁸. Sigur, o astfel de limită a Imperiului Roman trebuia, în mod obligatoriu apărată de trupe, unități militare care să descurajeze infiltrările de neamuri barbare, în cazul de față sarmați. Pe lângă puținele informații epigrafice, izvoarele literare atestă un comandament militar puternic format din contingente importante din legiunea a XIII-a Gemina și a V-a Macedonica organizat în zona Porților de Fier ale Dunării. *Notitia Dignitatum* vorbește despre sediul unui *praefectus legionis* la Dierna, iar la Drobeta una dintre cele mai importante fortificații din secolul IV d.Hr., auxiliile de aici: *cuneus equitum Delmatarum Divitiensium* și *Auxilium primorum Daciscorum* aveau în frunte un *tribunus militum*, după cum lasă să se înțeleagă o epigrafă datată în această perioadă⁹.

Nicolae Gudea sublinia că realitatea din teren nu corespunde cu informațiile furnizate de *Notitia Dignitatum*, iar prezența ștampilelor tegulare militare oferă un cu totul alt tablou¹⁰. Explicația, credem noi, constă în faptul că apărarea graniței Imperiului Roman Târziu a fost gândită de Aurelian și apoi de împărații ce au urmat una după alta de ofensivă. Unitățile militare lăsate în fortificații – capete de pod, dincolo de Dunăre nu sunt de *limitanei* ci mai degrabă *comitatense*. Între acestea

poate cea mai mobilă pare să fie trupa de *Equites Sagittarii*. Unitatea apare atestată prin ștampile tegulare în fortificația de tip *quadrivurgium* la Gornea, iar *Notitia Dignitatum* o plasează între trupele ce formează *vexillationes comitatenses* atât în Illyricum cât și în Thracia, cu mențiunea că existau atât *seniores* cât și *iunores* între arcași¹¹. Prezența la Gornea, la un moment dat a acestor redutabili arcași – *Equites sagittarii sub cura Italici praepositi* - trebuie pusă după părerea noastră în legătură cu una din campaniile militare împotriva sarmaților ale reprezentanților dinastiei constantiniene. Credem că această părere poate fi susținută și prin atestări epigrafice, dacă reconsiderăm textul inscripției găsită la Biserica Albă, localitate din Vojvodina (Banatul sârbesc), pe câmp, într-un loc în care nu s-au mai descoperit alte urme de epocă romană. Epigrafa este închinată zeiței Victoria și majoritatea cercetătorilor acceptă ideea că textul trebuie legat de un eveniment militar major¹².

7 Ardeț 2009, 120.

8 Benea 1996, 187.

9 Davidescu 1980, 175.

10 Gudea 1977, 38-89; IDR III/1, 32.

11 <http://www.pvv.ntnu.no/~halsteis/ori001.htm>

12 IDR III/1, 2.

**Victu(riae) sau Vict(oriae) V(ictrici)
Vatern(ius)
Cas(s)ianu(us)
eq(ues) t(urmae) e(quitum) ?
5. N(umeri) S(urorum)**

I. I. Russu, care s-a ocupat de interpretarea inscripției nu putea oferi o datare clară, dar sesiza faptul că textul este destul de neglijent realizat. Aspectul modest al epigrafei nu concordă cu importanța divinității adorate și a evenimentului în cinstea căruia a fost pusă. Doar dacă nu cumva epigrafa este de factură târzie, de secol IV d.Hr.!

La Drobeta, *Lupus tribunus* ridică un altar (*ara*) lui *Iovi Co(ho)rtali*, de mărimi modeste. Textul, chiar dacă monumentul era din marmură, prezintă un aspect neîngrijit, apropiindu-l mai mult de scrierea cursivă¹³.

Micul altar de la Biserica Albă nu diferă mult ca simplitate în comparație cu cel de la Drobeta. Pentru o datare târzie a piesei (după 213 d.Hr.) sugerează și lipsa numelui complet al dedicantului, *tria nomina*, cu toate că originea lui era foarte probabil italică.

Luând în considerare acest aspect, al unei datări târzii a monumentului, textul, credem că poate fi lecturat și altfel:

**Victu(riae) sau Vict(oriae) V(ictrici)
Vatern(ius)
Cas(s)ianu(us)
eq(ues) t(urmae) E(quitum)
5. N(umeri) S(agittariorum)**

La Sucidava este cunoscută o unitate cu denumire oarecum similară: *E(quites) N(umeri) C(onstantianorum)*¹⁴. Chiar dacă la prima vedere există puține șanse ca textul să fie mulțumitor elucidat, tocmai datorită sărăciei de litere inscripționate suntem totuși convinși că despre *Equites Sagittarii* trebuie să fie vorba. Dedicantul subliniază calitatea sa de comandant prin mențiunea că este cavaler, semn că unitatea este una foarte importantă. Dacă ar fi să-i dăm crezare lui Titus Livius, asemenea comandanți existau la început doar în fruntea escadroanelor de cavalerie legionară¹⁵. Rămâne greu de stabilit de ce origine erau arcașii călăreți de la Gornea, deoarece în epoca romană târzie aproape întreaga armată era deprinsă cu mânăuirea arcului și săgeții, îndeosebi trupele de cavalerie. Luttwak presupune că aceste unități de *equites sagittarii* erau în mare măsură trupe de clibanari sau cunei, cavalerie grea, organizate după model sasanid și se dovedeau a fi eficiente mai ales împotriva popoarelor barbare din centrul și vestul Europei¹⁶.

Locul în care a fost ridicat altarul în cinstea Victoriei poate să reprezinte un câmp de bătălie, unde romanii au repurtat o victorie împotriva barbarilor. Nu departe de Biserica

13 Davidescu 1980, 175; Bondoc 2009, 64.

14 Bondoc 2009, 122.

15 Titus Livius, IV, 19.

16 Luttwak 1979, 229, n. 201.

Albă, la Vrsac a mai avut loc o bătălie în anul 108 d.Hr. unde o vexilație de trupe romane, de pe aliniamentul Dunării a înfrânt o invazie sarmată-iazgă¹⁷. Nu este exclus ca această importantă intervenție a celor din *equites sagittarii* să poată fi identificată cu una dintre manevrele de respingere a acțiunii sarmaților din 358 d.Hr., care urmăreau prin învăluire să surprindă armata de campanie a lui Constantius II, care prăda așezările lor din zona de câmpie. Textul lui Ammianus Marcellinus este destul de clar: „*Înspăimântați de proporțiile dezastrului, renunțând la planul de a se ascunde, sarmații s-au gândit ca, prefăcându-se că cer pace, să dea un atac prin surprindere din trei părți, pentru ca ai noștri să nu poată nici să folosească atacul cu sulița, nici să se apere de lovături, nici să recurgă la fugă, ca ultimă soluție în asemenea împrejurări*”¹⁸.

Desele conflicte în secolul IV d.Hr. cu populațiile sarmatice au obligat comandamentele militare romane să maseze trupe valoroase la granița Dunării de mijloc. Foarte probabil între acestea se numără și *Equites Sagittarii*. *Quadriburgium*-ul de la Gornea nu era nepărat locul în care au staționat călăreții, fiind o locație mult prea mică pentru a adăposti o unitate de cavalerie. Materialul tegular cu ștampila unității nu este exclus să fi ajuns aici din alta parte. Probabil sediul principal era la Lederata, unde apare menționată în *Notitia Dignitatum* un *cuneus equitum sagittariorum*¹⁹. Suntem de părere că acest izvor târziu, oricât de controversat ar părea, reflecta în linii mari o realitate a sistemului de apărare a Imperiului Roman târziu. Dinamismul și evoluția în timp a acestei defensive, *Notitia Dignitatum* nu avea cum să-l pună în evidență.

Bibliografie generală:

Izvoare

Fontes – Izvoare privind istoria României, I, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, București, 1964.

Ammianus Marcellinus - *Istoria romană*, Ed. Științifică, București, 1986, (trad. David Popescu).

IDR – *Inscripțiile Daciei Romane*, Ed. Academiei, București, (vol. III/1).

Notitia Dignitatum - ediție electronică, <http://www.pvv.ntnu.no/~halsteis/ori001.htm>

Titus Livius - *Ab urbe condita (De la fundarea Romei)*, BPT, Ed. Minerva, București, 1982, vol. I+II, (trad. Paul Popescu Găleşanu).

Literatură modernă

Ardeț 2009 - Adrian Ardeț, *Armata romană din Banat în secolul IV d. Chr.*, în *StudiaUBB – Historia*, 1-2 / 2009, p. 111 - 126.

Benea 1996 - Doina Benea, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV d.Hr.*, vol. I, Timișoara.

Benea, Bejan 1993 - Doina Benea, Adrian Bejan, *Viața rurală în sud-vestul Daciei în secolele II-IV (II)*, în *ActaMN*, 26-30, I/1, 1989-1993, p. 127 - 148.

Bondoc 2009 - Dorel Bondoc, *The Roman Rule to the North of the Lower Danube*, Cluj-Napoca.

Davidescu 1980 - Mișu Davidescu, *Drobeta în secolele I-VII e.n.*, Craiova.

Dörner 1971 - Egon Dörner, *Dacii pe teritoriul arădean în lumina descoperirilor arheologice*, în Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor de istorie (decembrie 1964), vol. II, București, p. 5 - 20.

Gostar 2007 - Nicolae Gostar, *Soarta orașelor din Dacia după 271 d.Hr.*, în *Analele Univ. „Dunărea de Jos”*, Galați, Istorie, tom VI, seria 19, p. 17 – 25, (lucrare publicată post mortem sub îngrijirea lui Vasile

17 Muscalu 2006, 50-51.

18 Amm. Marcell. XVII, 12, 7.

19 Benea 1996, 73.

Lica).

Gudea 1977 - Nicolae Gudea, *Gornea*, colecția Banatica, Reșița.

Kienast 1996 - Dietmar Kienast, *Römische Kaisertabelle*, Darmstadt, (ediția a doua).

Luttwak 1979 - Edward Luttwak, *The grand strategy of the Roman Empire*, The John Hopkins University Press, Baltimore.

Muscalu 2006 - Bogdan Muscalu, *Dacia și Pannonia Inferior în cadrul evenimentelor din anii 107/108*, în *Daci și romani. 1900 de ani de la integrarea Daciei în Imperiul Roman*, (BHAUT VII), Timișoara, p. 50 - 55.

Pitts 1989 - Lynn F. Pitts, Relations between Rome and the German „Kings” on the Middle Danube in the First to Fourth Centuries A.D., în *JRS*, 79, p. 45 – 58.

Abstract:

The military power of the sarmatians has grow up to the end of the 3th century AD, because of the migration in Alföld of the roxolani and alani tribes. The gothic pressure of they teritory pused the sarmatians agains the roman Danube limes. The defense of the Roman Empire in this area was organised in such way that a good part of the troops, that we know here, are comitatenses and have a offensive structure. One of this is equites sagittarii. From the inscription from Bela Crkva we belive that this archers have defeat a sarmatian incursion agains the roman military positions.